

A szervezett iparostanonc-oktatás kezdetei Makón (1856—1884)

MAROSVÁRI ATTILA

(Szeged, Móra Ferenc Múzeum)

I. Az iparostanoncok oktatása a vasárnapi iskolákban (1856—1874)

Az 1830—40-es években Magyarországon is fölerősödött a polgári átalakulás igénye. A nemesi reformellenzék egyik fő törekvése a hazai ipar megteremtése, fejlesztése volt. Ennek igen fontos összetevőjeként jelentkezett az új ipar generáció hatékonyabb képzésének igénye is. A tanoncoktatási rendszer elmaradottságát főként a XVIII. század végén rendeletileg létrehozott vasárnapi iskolák¹ szerepének növelésével, működésének tényleges biztosításával kívánták fölszámolni. Mednyánszky Alajos báró 1842-ben ez ügyben az országgyűlés elé terjesztett, s az inasok alapfokú oktatását körvonalázó javaslatát² továbbfejlesztve a Helytartótanács 1846. február 10-én kiadott 4545. sz. rendelete már konkrétan vázolta a tanoncképzéssel kapcsolatos legfőbb elképzeléseket³: „Vasárnapi tanodák nevezete alatt — határozta meg a rendelet — azon közoktatási pótló intézetek értetnek, melyek városokban és népesb községekben vasár- és ünnepnapokon bizonyos órákban a 12-ik évet már meghaladott ifjak, leginkább pedig a kézműves inasok és legények, nemkülönben napszamosok számára, avagy zsengebb korokban elmulasztott, vagy csak ismétlendő legszükségesebb elemi tanulmányokban leendő oktatás végett tartatnak”. A rendelet kimondta továbbá, hogy az oktatás csak a leglényegesebb ismeretekre szorítkozik: „vallás, erkölcsstan, szentírás kivonata, olvasás és írás anyanyelven, számvetés fő szabályai és munkálatai, természetrajz és természettan elemei”. A tanítás reggel 9-től 12-ig tart, ebből egy óra hit- és erkölcsstan. „A vasárnapi tanodák nagyobb városokban és népe-sebb mezővárosokban alapítandók — utasított a rendelet —, mivel a kézműves inasok és legények ezekben a legszámosabbak”, végül kimondta: „E tanodák a kézműves inasokra nézve kötelezők, minélfogva senki közülük legénnyé fel nem szabadíthatatik, ha csak tanodai bizonyítvánnyal ki nem mutatja, hogy vagy az elemi iskolákat jó előmenetellel végezte, vagy a vasárnapi tanodákba szorgalmasan és elég sikerrel járt légyen”.⁴

A rendeletet Lonovics József csanádi püspök, egyúttal Csanád megyei tanulmányi főigazgató 1846. augusztus 12-én azzal továbbította a megye elemi tanodai felügyelőségeinek, hogy lépjenek érintkezésbe a városok tanácsaival a vasárnapi iskolák megteremtése ügyében.⁵ Az utasításnak megfelelően Makra Imre r. kath. esperes-

¹ Lásd II. József 1783-as, a Helytartótanács 1786. jún. 6-i és 1795. júl. 5-i rendeletét. Közli: Sztéryi József. 1897. 22—29. és 40—43.

² Vö. Néptanítók Lapja. XV. évf. 13. sz. 1882. ápr. 1. 199.

³ Lásd: Sztéryi József. 1897. 78—80.

⁴ Ugyanott

⁵ A Makói Római Katolikus Esperesi Kerület és Plébánia Irattára. (a továbbiakban R. K. Pléb. irattára) Gígyűjtött iskolai anyag. 4. csomó. 39. sz. irat. Ezúton köszönöm meg Gillicze János levéltárosnak, az anyag rendezőjének, hogy a tanoncok oktatásával kapcsolatos iratokat rendelkezésemre bocsátotta.

plébános, Makó város tanodai felügyelője e rendeletre hivatkozva szólította fel a város tanácsát, hogy „Makón, mint népes mezővárosban az említett vasárnapi tanoda létrehozandó”, s „a városunkban az új évvel megnyitandó vasárnapi tanodában oktatással foglalkozó két egyénnek részére illő jutalmat” kért.⁶ Lényegében ez a kezdeményezés a makói iparostanoncok szervezett oktatásának beindítását jelentette. Az új iskola bevezetésére azonban ekkor még nem kerülhetett sor, mert a Városi Tanács — Makra többszöri közbenjárása ellenére is — anyagiakra hivatkozva 1847. április 20-án elutasította a kérést.⁷ Keserűen jelenthette ezért Makra esperes a püspöknek: „Az elemiekkal kapcsolatban levő vasárnapi tanodákra nézve pedig, noha azt Makón behozandónak véltem [...] írásba foglalt [...] többszöri sürgetésem után négy hónap múlva tagadó választ nyert.”⁸ A szervezett tanoncoktatás kérdése ezzel — s az ekkor lezajló politikai események miatt is — átmenetileg, néhány évre lekerült a napirendről.

A vasárnapi iskolák megszervezése terén az 1854. március 31-én kiadott helytartótanácsi rendelet hozott döntő változást, hiszen ez már kötelezte a városokat ennek az iskolatípusnak a bevezetésére.⁹ A rendelet kimondta: a vasárnapi iskola fő célja, hogy folytassa, kiegészítse és szilárdabb alapokra fektesse a népiskolai oktatást, ennek érdekében előírta az iparostanoncok kötelező iskolába járását, s módosította az 1846-ban közzétett iskola-konceptiót. A határozat értelmében heti két órai tanítással három évfolyamot szerveztek, a két alsóbb évfolyamon hittan, olvasás, írás és számtan, a harmadikban számtan, rajz, fogalmazás és könyvvitel volt az oktatott tantárgy. Ha a tanoncok a felsorolt tárgyakból kielégítő tudást szereztek, akkor a közoktatásügyi kormányzat által jóváhagyott terv alapján egyéb tárgyakat, így földrajzot, természetrajzot és természettant is lehetett tanítani. A rendelettel megszigorodott a vasárnapi iskolák ellenőrzése, és azokon a helyeken is, ahol eddig nem vették figyelembe az állam iskolateremtő politikáját, szintén új vasárnapi iskolák jöttek létre.¹⁰ Hatására Makón is lépéseket kellett tenni végrehajtása érdekében. Már 1855 elején fölmerült a vasárnapi iskolára kötelezett tanoncok összeírásának szükségessége¹¹, de tettekre csak a következő évben került sor.

1856. október 6-án egy bizottság tárgyalta meg a város iskolaügyeit, s — többek között — a következő határozatot hozta: „A bizottmány nagyon óhajtáná, hogy a Vasárnapi iskolák legközelebbi November hóban megnyissanak; a járási és városi hatóság biztosítását bírjuk, hogy a vasárnapi iskolák haladéktalan életbe léptetésére — bármikor felhívatni fog — a tanodai Igazgatóságot hatályos intézkedésével támogatni fogja. Nézetünk szerint az ipar és kereskedelmi növendékek számára egy előre készítő osztály, ezután a képzettségük kiismerése után több osztály létesítendő lenne, melyekben a Vallásban mellett pályájukhoz kívántató tantárgyakra oktatnának.”¹² Gyakorlatilag ezzel a határozattal Makón is megszületett az elvi döntés a vasárnapi iskolák felállításáról.

Az intézkedések következtében az év végén nyílt meg az első, valószínűleg a református vallásfelekezet kezelésében levő vasárnapi iskola „...mit a nép oly örömmel fogadott, hogy gyermekeiket csapatosan küldik a Vasárnapi iskolába, és azon

⁶ Ugyanott

⁷ Ugyanott, 48. sz. irat

⁸ Ugyanott, 39. sz. irat

⁹ Vö. Vig Albert 1932. 184—185. Lásd még: Vincze Frigyes 1937. 46.

¹⁰ Ugyanott. Vö. még Áfra Nagy János 1944. 63.

¹¹ Makó Város Levéltára (a továbbiakban M. V. L.) V. B. 142. A Makói Városi Tanács iratai 1849—1871. Közigazgatási iratok. (a továbbiakban V. T. iratai). 10/1854.

¹² Lásd: R. K. Pléb. irattára. 1857. 2. csomó. 110. sz. irat. vö. V. T. iratai 2340/1856.

Vasárnapi iskolát más vallásfelekezetbeliek is látogatják.”¹³ Szalóki Mihály városi főbírónak az iskola látogatásáról ímént idézett sorai azonban mindenféleképpen túlzónak bizonyultak, hiszen az iskolák beindítása után visszatérően minden évben a leg súlyosabb probléma éppen az volt, hogy a tanoncok nem jártak rendszeresen az órákra. Makra Imre esperes-plébános például 1857. december 10-én azt jelentette Csajághy, Sándor püspöknek, hogy a vasárnapi iskolák „f. évi augusztus 2-án megnyitattak, [...] habár aránylag igen kevesek által látogatottak.”¹⁴ Makra levelében az okokra is választ talált: az iskolaköteles ifjúság szívesebben vett részt „korcsmai táncvizigalmakon”, mint a vasárnapi iskola óráin.

A gyér iskolalátogatás hamarosan erélyes intézkedéseket követelt. Polner Lajos szolgabíró 1858. január 22-én fölszólította a várost, hogy a vasárnapi iskolába nem járó tanoncok szüleit vonják felelősségre és vessenek ki rájuk pénzbüntetést.¹⁵ Néhány hónappal később már pontosította a büntetés összegét: minden hét mulasztásáért 8 krajcárt kellett fizetni. „Azon esetben pedig — jelentette ki —, ha a tanoncok találatnak vétkeseknek [a mulasztásban], figyelmeztessenek, mikép a vasárnapi szorgalmas iskolába való járásokról, ha annak idejében fel akarnak szabadulni, s a kívánt bizonyítvánnyal sem bírnak, fel nem fognak szabadíttatni, ezeketánra pedig vessző csapás büntetésekkel is kényszeríttetni fognak a vasárnapi iskolába való járásra.”¹⁶

A vasárnapi iskolák működésének akadályozói azonban nem a tanoncok, hanem éppen iparosmestereik voltak, akik nem tekintették érdeküknek, hogy tanoncaik a minimális műveltséget megszerezzék, időpocsékolásnak tekintették a tanulást, hiszen annak idején őket se járaták iskolába, ezért igyekeztek kibújni kötelezettségeik teljesítése alól. Letagadták tanoncaikat, nem jelentették be őket, gátolták az összeírásokat¹⁷, sőt, az érvényben levő rendeletek ellenére többször iskolai bizonyítvány nélkül szabadították fel tanoncaikat.¹⁸ Mindezekkel nemcsak az iskolák amúgy is sanyarú helyzetét nehezítették, hanem egyúttal a kibontakozó oktatási reformfolyamatot is veszélyeztették. Nem véletlenül állapította meg a Helytartótanács 1863. augusztus 3-án kelt, Csanád megyéhez intézett leiratában: „a vasárnapi iskolák ügye kellőleg rendezve nints”.¹⁹ Sokkal hatékonyabb intézkedésekre volt szükség, mint korábban, hogy ezek az iskolák a feladatuknak ténylegesen is meg tudjanak felelni. Török Imre főszolgabíró 1863. november 6-án kelt körrendeletében ezért megemelte, 1 forintra növelte a büntetéspénzt, s kimondta: „Az iparos osztályra nézve szinte felelősség terhe alatt meghagyom az előljáróknak, miszerint egy iparűzőnek sem állítanak ki vándor könyvet addig, míg az illető iparos segéd szorgalmasan látogatott vasárnapi iskolában tanúsított sikeres előmenetelről az iskola igazgató s tanító által kiállított bizonylatot fel nem mutatandja.”²⁰ Minden intézkedés és erélyes utasítás, sőt az 1868-ban törvényben kimondott tankötelezettség²¹ ellenére azonban továbbra is napirenden maradt a tanoncok rendszertelen iskolába járásának problémája.²²

¹³ Ugyanott. Vö. még: Sztérynyi József 1897. 139.

¹⁴ Ugyanott, 114. sz. irat

¹⁵ M. V. L. V. T. iratai 229/1858.

¹⁶ Ugyanott, 2715/1859.

¹⁷ Ugyanott.

¹⁸ Vö. R. K. Pléb. irattára 1860. 28/a. csomó. 156. sz. irat.

¹⁹ M.V.L. V. T. iratai. 2635/1863.

²⁰ Ugyanott, 2107/1863. Vö. Makra 1863. november 3-án kelt átiratát Török főszolgabíróhoz. Lásd: R.K. pléb. irattára 1863. 31. csomó. 56. sz. irat.

²¹ Az 1868. évi XXXVIII. tc-ről van szó. Lásd: Magyar Törvénytár 1836—1868. évi törvénycikkek. Bp. 1896. 449—469.

²² Lásd pl. M.V.L. V.T. iratai 2803/1870, 111/1871, 1252/1871, M.V.L. V.B. 186. Makó Város Polgármesteri Hivatalának iratai 1872—1944. Közigazgatási iratok. (a továbbiakban: Polg. hiv. iratai) 387/1873. stb.

Az 1872-ben kiadott ún. ipartörvény is kiemelte a tanoncoktatás fontosságát, bár szervezett képzésük szükségességét nem fogalmazta meg, pedig alapvetően változtatta meg a hazai ipar struktúráját: a céhszámolásával utat nyitott a kapitalista gazdasági fejlődés számára.²³ A törvény részletesen szabályozta a tanoncok helyzetét, munkaidejét, szerződését, s kimondta, hogy az iparos köteles „tanoncát, ha írni, olvasni és számolni nem tud, ezeknek megtanulására, különben pedig az ismétlési, esti, vasárnapi, illetőleg iparosiskolába járásra szorítani” (42. §). Azt a mestert, aki tanoncát nem taníttatta, a törvény előírása szerint 20-tól 200 forintig terjedő bírságra büntethették meg (87. §).²⁴ A döntés fontosságát hangsúlyozta, hogy a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter 1872. március 26-án külön rendeletben szabályozta a törvény végrehajtását. A rendelet életbe léptetése kapcsán Makó polgármestere július 22-én azt jelentette Dedinszky József alispánnak, hogy „az iparos tanoncok részére már rég állított vasárnapi iskolák folyvást fenn állanak és látogattnak, esti iskolák is nyitattak a télen és azok is bőven látogatattak.”²⁵ A fentiek alapján azonban láthatjuk, hogy Juhász István polgármesternek az iskolalátogatással kapcsolatos megállapítása mindenféleképpen túlzó volt, mert az iskolába járás korántsem volt teljeskörű. 1873-ban például az iskolaköteles 75 csizmadia-tanoncból 32, a 22 szabó közül 6, a 6 kőművestanonc közül egy se, a 15 tímár közül 7 nem járt iskolába.²⁶

A tanoncok számáról nem rendelkezünk pontos információkkal. Az összeírások rendszerint kevesebbet mutattak, mint az a valóságban volt. Ez egyrészt pontatlanságból eredt, másrészt még mindig annak a következménye volt, hogy az iparosok igyekeztek eltitkolni tanoncaikat, hogy ne kelljen iskolába küldeniük őket.²⁷ Furcsa módon az iskolába járó tanoncokról szóló kimutatás mégis magasabb számot mutat, mint az összeírásoké, pedig közel sem járt minden tanonc az iskolába. A statisztikák alapján így alakult a vasárnapi iskolába járó iparostanoncok létszáma:²⁸

	1872	1873
Izraelita vasárnapi iskola	6	nincs adat
Evangelikus vasárnapi iskola	10	17
Református vasárnapi iskola	83	71
Újvárosi vasárnapi iskola	21	15
Görög kath. vasárnapi iskola	19	12
Római kath. vasárnapi iskola	nincs adat	72

Az iskolába beiratkoztak magas száma azonban nem jelentette egyúttal azt is, hogy a tanoncok rendszeresen jártak az órákra. 1874-ben például a róm. kath. vasárnapi iskolába beírt „70—80 fiúnövendék közül átlag 40—50 látogatja azt.”²⁹ Ugyanakkor tudjuk, hogy nagy volt azok száma is, akik be sem iratkoztak. Mindez újból és

²³ Lásd: Magyar Törvénytár. 1872—1874. évi törvénycikkek. Bp. 1896. 22—32.

²⁴ Ugyanott, 26—27. és 29—30.

²⁵ M.V.L. Polg. hiv. iratai 1333/1872.

²⁶ Ugyanott, 387/1873.

²⁷ Az 1871-es iparstatisztika szerint 128 (V.T. iratai 1281/1871.), az 1874-es összeírás szerint 134 iparostanonc volt Makón (Polg. hiv. iratai 2241/1874.)

²⁸ Polg. hiv. iratai 2787/1872, 389/1873.

²⁹ Ugyanott, 1982/1874.

újból szigorú intézkedésekre kényszerítette a város vezetőit³⁰, de ezek rendszerint hatástalanok maradtak.

Kevés adatunk maradt fenn a makói vasárnapi iskolák működésével kapcsolatban. Az oktatás — az 1854-ben kiadott rendelet értelmében — heti két órára terjedt, ezeket vasárnap délelőtti tartották. Csupán a görög katolikus iskola tantárgybeosztását ismerjük, de valószínűleg a többi vasárnapi iskolában is a következő tárgyakat taníthatták, természetesen a három évfolyamra arányosan lebontva:³¹

„1. magyar nyelvtan

- a., olvasás
- b., nyelvtan
- c., írás

2. számtan

3. Magyarország története s némi általános történet

4. A magyar királyság földrajza s az öt földrész röviden

5. Természetrájk
6. Természettan
7. Gazdászati

} tekintettel az életmódra és az iparra”

A tananyagról ennél bővebb ismeretekkel nem rendelkezünk. Azt tudjuk, hogy tanuszerekkel, tankönyvekkel a mestereknek kellett ellátniuk tanoncaikat.³² Az oktatás eredményességéről sincs adatunk, de valószínűleg — a magas hiányzási arány mellett — nem lehetett túlságosan hatékony.

II. Az ismétlő iskolai tanoncoktatás (1874—1883)

Az 1868-as népiskolai törvény után lényegében megszűnt a vasárnapi iskolák jogalapja, noha azok még szerte az országban hosszabb-rövidebb ideig működtek. A törvény helyettük az ún. ismétlő iskolák létrehozását írta elő azoknak a 12. életévüket betöltött ifjak számára, akik az elemi népiskolát már elvégezték.³³ A törvény azt is kimondta, hogy ezekben az iskolákban az oktatásnak télen 5, nyáron 2 órára kell terjednie.

Csanád megye Bizottmánya már 1871. április 4-én tartott ülésén szorgalmazta ilyen ismétlő iskolák létrehozását. Főként ezzel kívánták bővíteni az iskolahálózatot, mivel részben az iskolák alacsony száma volt az oka, hogy a megye 16 077 iskolaköteleséből csak 7788 járt ténylegesen is iskolába.³⁴ A határozat életbeléptetése azonban éveket vett igénybe.

A vasárnapi iskolák felszámolására és az ismétlő iskolák létrehozására Makón is csak 1874. november 9-én került sor.³⁵ Az új iskolatípus bevezetése jelentős változást okozott a tanoncok iskoláztatásában, hiszen ez már életkorhoz kötötte oktatásukat.

³⁰ Vö. Ugyanott, 4446/1873, 1721/1874. Lásd még: M.V.L. V.B. 171. Makó Város Képviselőtestületének jegyzőkönyvei 1872—1944. (a továbbiakban: Kgy. jkv.) 212/1873.

³¹ Polg. hiv. iratai 2787/1872.

³² Vö. V.T. iratai 1683/1858.

³³ Lásd: Magyar Törvénytár 1836—1868. 456—457.

³⁴ V.T. iratai 892/1871.

³⁵ Lásd: Kgy. jkv. 204/1874. Erre valószínűleg azért ekkor került sor, mert Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 1874. július 15-én kemény hangú rendeletben sürgette az 1868. évi XXXVIII. tc. 48., 50. és 52. -ban előírt ismétlő iskolák létrehozását. Lásd: Magyarországi Rendeletek Tára (a továbbiakban M.R.T.) 1874. Második, hivatalos kiadás. Bp. 1891. 584—586.

A 12. év alattiaknak, akik az 1872-es ipartörvény 40. §-a értelmében nem is lehettek tanoncok, elemi népiskolába kellett menniük, s csak a 12. évet betöltött, elemi iskolát végzett tanoncok kerülhettek az ismétlő iskolába. A városi képviselőtestület 1874. december 15-i döntése alapján igyekeztek aszerint bontani a tanulókat, hogy tudnak-e írni, olvasni, vagy nem. Azokat, akik írástudatlanok voltak, három iskolába gyűjtötték össze: az újbárosi evangélikus, a római katolikus és — Vida Sándor tanítóhoz — a református nagy iskolába, azokat pedig, akik már az elemi alapismeretekkel rendelkeztek, a református iskolába Szalczer Nándor tanítóhoz osztották be.³⁶ A tanórákat, a törvény 52. §-nak megfelelően november 1-től március 1-ig vasárnap, kedden és pénteken este 6-tól 8-ig, március 1-től november 1-ig vasárnap délután 2-től 5-ig tartották.³⁷

A képviselőtestület határozata után az iparostanoncoknak ezekben az ismétlő iskolákba kellett járniuk egészen 1883 tavaszáig, amikor létrehozták számukra az önálló iparostanonc-iskolát. Ettől kezdve — mivel 1879-től a kereskedő tanoncokat is saját iskolában oktatták³⁸ — csak a földműves tankötelezetteknek kellett az ismétlő iskolát látogatniuk.³⁹

Az ismétlő iskolák tananyagát a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete alapján az elemi iskolák számára készült tantervben határozták meg.⁴⁰ Ez nem volt véletlen, hiszen az ismétlő iskolai oktatás a hat évig tartó elemi népiskolás oktatásra épült, azt egészítette ki. Az iskolában eltöltött 7., 8., és 9. év tananyaga a korábbi években tanult ismeretek bevésését, rendszerezését, megszilárdítását szolgálta,⁴¹ de bizonyos tárgyak esetében túl is lépett azon, s bővítette az elsajátítandó anyagok körét. Így főként számtanból ("láncszabály", a kamatok kamatainak kiszámítása stb.), mértanból (a kör, a henger és általában a gömbölyű testek tudnivalói) és a „polgári jogok és kötelességek ismerete” c. tárgyból (a nemzeti alkotmány, a polgári ügyek intézése, váltójog, csódtörvény stb.) haladta meg a korábbi években tanultakat.⁴²

A makói iparostanoncok ismétlő iskolai oktatásának menetéről, órabeosztásáról nem áll rendelkezésünkre egykorú forrás, ezért egy későbbi, 1887-ből való órarend alapján próbálunk visszakövetkeztetni erre. Valószínűleg hasonló órabeosztás alapján tanulhattak az iparostanoncok is, mint amilyen a Belvárosi református nagy iskolánál vezetett ismétlő iskolában volt (l. a mellékelt órarendet). A feltételezés helyességét

³⁶ R.K. pléb. irattára 1875. 2. csomó. 19. sz. irat.

³⁷ M.V.L. Kgy. jkv. 204/1874.

³⁸ Vö. Makó és a Csanád—Torontál vármegyei községek. szerk. Dr. Barna János. Bp. 1929. 226.

³⁹ Polg. hiv. iratai II. 755/1881. Vö. Maros. Politikai és társadalmi hetilap. Tizenhatodik évfolyam. 28. sz. 1885. júl. 12. 1. Azokban a helységekben, ahol nem jött létre önálló iparos- vagy kereskedőtanonc-iskola, a tanoncoknak továbbra is az ismétlő iskolákba kellett járniuk.

⁴⁰ Lásd: a V.K.M. 1875. szeptember 2-án kiadott rendeletét. In. Közoktatásügyi törvények és rendeletek tára. Az 1868-ik év óta 1877-ik év végéig közrebocsátott és a Népoktatásra vonatkozó törvények, m. rendeletek, tantervek és szabályzatok gyűjteménye. Bp. 1878. 88—89. A tantervet lásd: ugyanott 236—274.

⁴¹ Ahogyan ezt egy 1882-es V.K.M. rendelet is hangsúlyozta: „Az ismétlő iskoláknak tulajdonképpen célja volna, a hat tanévfolyamú elemi népiskolákban szerzett ismereteknek ismétlése és bővítése.” Lásd: A magyarországi népoktatásügy, kereskedelmi és ipari szakoktatás szervezete és közgazgatása. Szerk: Lévy Ferenc, Dr. Morlin Emil, Szuppán Vilmos. I. kötet. Kisdedovás és népoktatás. Bp. 1893. 810. Vö. Trefort 1880. augusztus 9-én kiadott rendeletével. In. M.R.T. 1880. Második, hivatalos kiadás. I—II. Bp. 1891. 1050.

⁴² Az ismétlő iskola tananyagát lásd: Közoktatásügyi törvények és rendeletek tára 1868—1877. 246., 254., 255., 258., 259., 262., 263. és 264. Az oktatás problémáiról lásd: Dr. Kiss Áron: Az ismétlő iskoláztatás. = Néptanítók Lapja, XVII. évf. 26. sz. 1884. ápr. 30. 273—274. és 27. sz. 1884. máj. 3. 285—286., Koczér Márton: Ismétlő-iskola. = Néptanítók Lapja, XXII. évf. 86. sz. 1889. okt. 26. 684—685. és 87. sz. 1889. okt. 30. 691—693.

Óra rend az 1887/8-ik iskolai évben
a belvárosi reform. nagy iskolánál vezetett ismétlő iskolában

vasárnap de.1/2 11-től 1/2 12-ig		Octoberből mártiusig				Mártiustól - octóberig	
		kedd este 5 órától 7-ig		péntek este 5-től 7-ig		vasárnap 1/2 10 től 1/2 12-ig	
1 ^{ső} 1/2 óra	Szép írás	1 ^{ső} óra	Szám-, jegyekkel és fejből	1 ^{ső} óra	Szám-, jegyekkel és fejből	1 ^{ső} óra	Írás, polgári ügyiratok
2 ^{ik} 1/2 óra	Irodalmi olvasmányok	2 ^{ik} óra	Földrajz—Történelem, Alkotmánytan az olvasókönyv alapján	2 ^{ik} óra	Természetrész, Természet- és vegytan az olvasókönyv alapján	2 ^{ik} óra	Irodalmi Olvasmányok és számtan

Olvasókönyv, mely tankönyvül is használtatik, a „Falusi Iskolások Könyve”, szerkesztették Dr. Emericzy Géza, Gyertyánffy István, Dr. Kiss Áron

Tanórák

Télen hetenként 5 óra Nyáron hetenként 2 óra

Forrás: M. V. L. V. 201. Makó Város Községi Iskolaszékének Iratai. 1887. 227. sz.

Makón 1887. év december 1én

Vida Sándor
ism. isk. tanító

az igazolhatja, hogy 1887 előtről semmiféle rendeletet vagy utasítást nem találtunk, amely az ismétlő iskolai oktatás 1877 óta fennálló viszonyain változtatott volna. Joggal gondolhatjuk tehát, hogy az idézett 1887-es órarend egy korábbi állapot — esetleg kissé módosult — továbbbélését jelenti, s 1883 előtt az iparostanoncok oktatása is hasonló rend szerint történhetett. Ezt támasztja alá az órarend és az ismétlő iskolai oktatás vezetését szabályozó 1877-es VKM rendelet közötti különbség is. Az eltérés egyrészt az órák elosztásában mutatható ki,⁴³ másrészt abban, hogy a természetrajz és természettan tanítása a rendelet szerint nem volt kötelező az ismétlő iskolákban, Makón viszont oktatták. Mindez azzal magyarázható, hogy ekkor még nem épült ki teljesen az oktatás centralizált irányító-ellenőrző hálózata, s a helyi iskolázékeknek lényegében szabad kezük volt a döntéshozatalban (ezt egy 1882-es VKM rendelet meg is erősítette⁴⁴), ezek a döntések pedig sokszor csak főbb megállapításaikban hasonlítottak a minisztérium rendelkezéseisehez. Erről lehetett szó a makói ismétlő iskolás oktatással kapcsolatban is.

Az ismétlő iskolák csupán — jól-rosszul — az iparostanoncok elméleti képzését oldották meg, a számukra oly fontos rajzoktatást viszont nem biztosították, pedig ez elengedhetetlen feladat volt a tanoncoktatásban, hiszen — ahogyan dr. Emericzy Géza fogalmazta — „...a rajzitanítás elhanyagolása mellett soha önálló iparra szert nem tehetünk.”⁴⁵ Az országban ekkor már sok helyen működött ugyan rajztanfolyam, de Makón ez még mindig nem került bevezetésre. Ezért volt nagyon fontos az a miniszteri kezdeményezés, amellyel a tanoncok elméleti és rajzitanítását egy intézménybe, az önálló iparostanonc-iskolába sűrítették. Ez az új típusú iskola Makón elvben 1882-ben, a valóságban 1883 tavaszán jött létre, s új korszakot nyitott itt is a tanonc-képzésben.

III. Az önálló iparostanonc-iskola megszervezése (1882—1884)

Az, hogy Makón az országban elsőként létrejöhetett az önálló iparostanonc-iskola, jórészt Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszternek köszönhető. Trefort volt az, aki fölismerte, hogy szervezett és hatékony tanoncoktatás nélkül a modern gazdaság megteremtése és fejlesztése Magyarországon csak felemás módon, vagy egyáltalán nem lehetséges. Tekintélyét és hatalmát latba vetve ezért azon volt, hogy a tanonciskolák hálózatát az egész országra kiterjessze. Természetesen a feltételek nem mindenütt voltak egyformán adottak, s az állam sem tudott akkora összeget

⁴³ A rendelet szerint ugyanis az őszi és téli hónapokra előírt heti 5 órából 4 órát szerda és szombat délután, az 5. órát pedig vasárnap kellett megtartani, a nyári két órát pedig felezni kellett, egy volt délelőtt, egy délután, hogy ezáltal az Istentiszteleten való részvételt biztosítani lehessen. Vö. Közoktatásügyi törvények és rendeletek tára 1860—1877. 272. A Makói Iskolaszék azonban ragaszkodott az 1872-es ipartörvény 52. §-ban meghatározott keddi és pénteki tanításhoz a vasárnapi mellett, s csupán az órák időpontján változtatott. Ez megint csak a korábbi rend továbbbélésére utal. Lásd: Kgy. jkv. 204/1874.

⁴⁴ A rendelet ugyanis kimondta: „Úgy a falusi, mint a városi ismétlő iskola kötelezettség korában levő növendékekből szervezhető csoportok előismereteihez képest tanítási célul tűzessék ki, a növendékek lelki erőinek összehangatos fejlesztése mellett:

a) a gyakorlati élet szempontjából legszükségesebb ismeretek megszerzése, és
b) az elemi iskolában szerzett ismereteknek bővítése s a gyakorlati élet helyi viszonyaihoz való alkalmazása.” Lásd: A magyarországi népoktatásügy, kereskedelmi és ipari szakoktatás szervezete és közoktatása. I. kötet. 810—811. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ezzel óriási önállóságot adott a helyi közoktatásügyi hatóságoknak, hiszen ezáltal maguk dönthettek arról, milyen ismeretek elsajátítására van szükségük az ismétlő iskolába járó növendékeknek.

⁴⁵ Lásd: Dr. Emericzy Géza: A rajzitanítás célja s fontossága. = Néptanítók Lapja, X. évf. 11. sz. 1877. jún. 15. 195.

e célra rendelkezésre bocsátani, amellyel létre lehetett volna hozni valamennyi helységben ezeket az iskolákat. De Trefort és munkatársai érdeme, hogy túljutva a kezdeti nehézségeken, több évtizedes lemaradást bepótolva lényegében néhány év alatt kiépült Magyarországon az iparostanópótlás képzését szolgáló intézményrendszer.

Az önálló iparostanonc-iskolák föllállítására az 1870-es évek elejétől vált égetően szükségessé. Az ipartörvény életbe léptetésével ugyanis elhárultak az iparfejlődés elől a legfőbb akadályok, s hatására gyors, forradalmi méretű, ugyanakkor ellentmondásoktól terhes átalakulás indulhatott meg a magyar gazdaságban.⁴⁶ A kialakuló nagyipar, a gépesítés egyre jobban képzett szakmunkásokat követelt, ami viszont a képzés reformját igényelte. A céhrendszer fölszámolása és a hagyományos kézművesipar átalakulása is szükségessé tette, hogy a tanoncok képzése — legalább is részben — kikerüljön a mesterek fennhatósága alól. Mindezek a szervezett tanoncoktatás megteremtését követelték, ezért nem véletlen, hogy Trefort Ágoston 1878. évi kormányjelenítésében a legfontosabb feladatnak az iparostanoncok iskoláztatásának rendezését tekintette.⁴⁷ A megoldást az 1872. évi VIII. tc. által megjelölt ipariskolák kifejlesztésében és kötelezővé tételében látta.⁴⁸ Úgy vélte, hogy az iparostanoncok tanítását külön kell választani a népiskolai törvényben előírt ismétlődő iskolás tanítástól, mert ez utóbbi azok számára való, akik a hatéves elemi iskolát befejezték s „közfoglalkozásokra utaltattak”. Az iparostanoncok viszont, „kik ipari szakpályára léptek”, a szakbavágó ismereteket az elemi népiskola után az ipariskolákban kell, hogy megszerezzék.⁴⁹

Az elképzelés realizálása érdekében Trefort kezdeményezésére már 1877-ben megszületett egy rendelet „Az iparostanulók iskolai szervezete” címmel.⁵⁰ A rendelet két és három évfolyamú iskolákat különböztetett meg. A két évfolyamú iskolákhoz előkészítő osztály csatlakozott, ebben a legalapvetőbb hiányosságok (írni-olvasni tudás) pótlása folyt. Valamennyi osztályban heti 11 órát írt elő a szervezet. Az előkészítőben 2 óra olvasást, 2 óra írást, 4 óra „számvetést” és 3 óra rajzot kellett oktatni, a többi osztály tantárgymegoszlása a következő volt⁵¹:

	I.	II.	I.	II.	III.
	évfolyam		évfolyam		
Rajzolás	3	3	3	3	3
Számítan	4	2	4	2	2
Olvasmányok	2	2	2	2	—
Fogalmazás	2	2	2	2	—
Természettan	—	2	—	2	2
Földrajzi és történelmi ismeretek	—	—	—	—	2
Nemzetgazdaságtan	—	—	—	—	2

⁴⁶ Vö. Magyarország története 1848—1890. 913—918 és 921—923. lásd még: Berend T. Iván—Ránki György 1979. 427—466.

⁴⁷ Vö. Vig Albert 1932. 207—208.

⁴⁸ Ilyen iskolák már 1869-től eredményesen működtek Pesten és Budán. Lásd: Az Országos Magyar Iparegyesület jelentése az általa kezdeményezett pesti és budai ipariskolák 1870/71. tanévi működéséről és eredményeiről. Megtálalható: M.V.L. V.T. iratai 2512/1871.

⁴⁹ Lásd: M.R.T 1883. Bp. 1883. 1104—1105.

⁵⁰ Szövegét lásd: Jelentés az ipari szakoktatás és a házi ipar jelen állásáról. Hivatalos adatok alapján kiadja a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelmi M. Kir. Ministerium. Bp. 1881. 19—32.

⁵¹ Ugyanott. Vö. Sztéryny József 1897. 187.

A rendelet szerint köteles a tanonc magát „az iparos tanulók számára fennálló, s gazdája, lakó- vagy műhelye városi kerületéhez tartozó ipariskola igazgatójánál bejelenteni”⁵², s ezt a tanoncot felfogadó iparosnak is meg kellett tennie.

Trefort Ágoston miniszter fönti koncepciója alapján indult meg a ténylegesen iparostanoncok képzésére szolgáló intézmények szervezése. A gyakorlat azonban nem teljesen váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A heti 11 órás oktatás célkitűzése túlzónak bizonyult, s az iskolák létrehozása sem haladt olyan ütemben, ahogyan azt Trefort szerette volna. Ezt jórészt az magyarázza, hogy ekkor még nem volt kiforrott elképzelés az iparostanoncok oktatásáról, inkább kísérletek folytak a lehetőségekkel. Az 1877-ben kiadott szervezet helyett ezért 1882-ben újat léptettek életbe. A korábbi elképzelés szerinti két típusú iskola helyett egyféle maradt meg, ahol hároméves képzés folyt. Ezt egészítette ki a hiányzó alapismereteket pótló előkészítő osztály. A tanítási órák száma 11-ről 7-re csökkent, valamennyi évfolyamon heti 3 órát szabadkézi és mértani rajzzal, 2 órát olvasással és fogalmazással, 2 órát pedig számtannal és mértannal kellett foglalkozni.⁵³ A rendelet elvben mindenféleképp visszalépést jelentett az 1877-eshez képest, a gyakorlatban azonban sokkal realisabbnak és életképebbnek bizonyult elődjénél. Hiányossága, amit nem hidalhatott át, magából a koncepcióból eredt: a tanoncoktatás reformja csak az elméleti alapismeretek szervezett oktatását fogalmazta meg, nem magának a szakmának a megtanítását helyezte előtérbe. Az iparostanonc továbbra is mesterétől sajátította el leendő iparának fogásait, az iskolai tanítás pedig alapműveltséget kívánt adni, s csupán a rajzoktatást lehetett a szakmához közvetlenebbül is felhasználni. Történt ugyan kísérlet már ekkor is a gyakorlati képzés intézményesítésére (a polgári iskolák ipari tanműhelyei⁵⁴), de ez a forma nem vált széleskörűvé, s nem is pótolhatta az alapfokú szakoktatás hiányosságait. A tanonciskola-hálózat országossá bővítése mégis óriási eredmény volt, mert egyrészt elkülönítette az iparostanoncok oktatását, önálló szervezeti keretet biztosított ahhoz, másrészt a struktúra még így is lehetőséget teremtett a továbbfejlődéshez, s ha nem is jutott el addig, hogy a tanoncok gyakorlati képzését kivegye a mesterek kezéből, a szakrajztanítás későbbi bevezetése, a tananyag folyamatos bővítése, átszervezése már közvetlenül is a leendő szakma elsajátítását segítette.⁵⁵

Trefort egész hatalmát és befolyását fölhasználta, hogy az 1882-es szervezet alapján az egész országban létrehozza az iparostanonc-iskolákat. 1882 tavaszán ezért 42 várost szólított föl arra, hogy létesítsenek ilyen iskolát. E városok között Baja, Székesfehérvár, Kecskemét, Nyíregyháza, Szombathely, Zalaegerszeg stb. mellett Makó is szerepelt.⁵⁶

Trefort 1882. május 8-án kelt, Makó polgármesteréhez intézett és az iparostanonc-iskola fölállítását kezdeményező leirata Meskó Sándor Csanád megyei alispán közvetítésével június 19-én érkezett meg a polgármesteri hivatalba. A leirat egy elvi bevezető után kifejtette, hogy „Az országos statisztikai összeírás nyomán tudomásom lévén arról, hogy Makó városában 236 férfi iparostanuló létezik, felhívom a megye közönségét, mikép tegyen ide kimerítő jelentést a nevezett községben levő iparostanulók oktatására nézve eddig tett intézkedésekről, ha pedig ez irányban

⁵² Ugyanott.

⁵³ Lásd: M.R.T. 1883. 1108—1134.

⁵⁴ Lásd: M.R.T. 1881. Bp. 1881. 1162—1164. Vö. Víg Albert 1932. 208—210.

⁵⁵ Vö. Az iparostanoncz-iskolák szervezete. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1893-ik évi augusztus hó 31-ik napján 33 564. szám alatt kelt rendeletével. Bp. 1893.

⁵⁶ Vö. gróf Zichy Jenő országos ipartestületi elnök és Jágócsy Péterffy József miniszteri biztos jelentése. 1883. március 26. = M.V.L. Polg. hiv. iratai II. 512/1882., Szerényi József 1897. 230—279

mindeddig intézkedés nem történt volna az iparos tanulók oktatása tárgyában, azon irányba kezdje meg a tárgyalásokat, hogy az illető község saját költségén, és az ott lakó iparosok hozzájárulásával a hivatott törvény⁵⁷ rendelete értelmében állítson iparos tanulóik számára ipar iskolákat.”⁵⁸

A miniszteri rendelet alapján tehát Makón is hozzá kellett látni az ipariskola föllállításához. A szervezőmunkát Kemény Mihály, Csanád megye tanfelügyelője fogta össze, aki 1882. augusztus 30-án kelt átiratában felszólította Posonyi Ferencet, Makó város polgármesterét, hogy szeptember elsejére hívjon össze egy „oly tanácskozmányt”, amely a felállítandó iskola aktuális kérdéseiről döntené.⁵⁹

A szeptember 1-én lezajlott értekezleten, amelyen — Kemény javaslatára — a városi tanács és az iskolaszék tagjain kívül képviseltették magukat a polgári és felekezeti iskolák tanítói és a város iparosai is, döntés született arról, hogy Csécsi Miklós református lelkész vezetésével létrehoznak egy bizottságot, amely a részletkérdéseket kimunkálja.⁶⁰ A Csécsi-féle bizottság szeptember 8-i ülésén a következő javaslatot tette:

1. az iskolát a város három különböző pontján állítsák föl, a működő polgári és felekezeti iskolák tanítóinak közreműködésével;
2. a belvárosi református iskolánál levő két ismétlő iskolából az egyiket szüntessék meg, hiszen tanulói úgyszintén az iparos iskolába kerülnének;
3. az oktatáshoz szükséges tantermek átadásáról a városi iskolaszékkel kell tárgyalni;
4. válasszanak egy rajztanítót (aki a polgári iskolában is oktatna) és egy igazgatót. Az előbbinek 800, az utóbbinak 50, a többi közreműködő tanítónak 120 forint fizetést javasol;
5. meg kell választani az „Iparos tanulók iskolai szervezete” értelmében az ipartanodai bizottságot⁶¹;
6. az iskola költségeit egyrészt a város fizesse, a hiányokra kérjenek államsegélyt.⁶²

A bizottság beterjesztett javaslatát a városi képviselő-testület szeptember 11-i ülésén lényegében változatlanul elfogadta. Kijelölte a 16 tagú ipartanodai bizottságot, amelyet most már a konkrét iskolateremtő feladatok végrehajtására: a tanítás helyiségeinek, illetve a tanítók kiválasztására szólította fel.⁶³ Döntés született arról is, hogy a rajztanári állás költségeinek fedezésére — a város szűkös anyagi helyzete miatt — államsegélyt kérnek.

A határozat elfogadása után azonban az iskola szervezése átmenetileg megtorpant. Kemény Mihály tanfelügyelő október 18-i levelében joggal róhatta föl ugyan Posonyi polgármesternek, hogy „Egy hónap múlt el az óta, s a megválasztott iparos tanulói tanügyhatóság működését még meg nem kezdette”,⁶⁴ mégsem a város akadályozta az előkészítő munkálatokat, hanem az, hogy Csanád megye Közigazgatási Bizottsága nem hagyta jóvá a határozatot, enélkül pedig az nem lehetett jogerős.

Kemény felszólítására október 22-én zajlott le az ipartanodai bizottság alakuló ülése, ahol megválasztották a tisztségviselőket. A bizottság elnöke Posonyi Eckhardt

⁵⁷ Az 1872. évi VIII. tc-ről van szó.

⁵⁸ Lásd: Polg. hiv. iratai II. 512/1882

⁵⁹ Ugyanott.

⁶⁰ Ugyanott.

⁶¹ Lásd: M.R.T. 1883. 1131.

⁶² Polg. hiv. iratai II. 512/1882.

⁶³ Kgy. jkv. 192/1882.

⁶⁴ Polg. hiv. iratai II. 512/1882.

Oszkár, alelnöke dr. Borotvás Dezső, jegyzője pedig Bóna János lett⁶⁵, akik érdemi munkát csak november 16-tól fejthettek ki, miután a Csanád megyei Közigazgatási Bizottság jóváhagyásával a szeptember 11-i határozat hatályba lépett.⁶⁶

Az ipartanodai bizottság tagjai komoly erőfeszítéseket tettek az iskola mielőbbi beindítása érdekében. Az 1883. január 15-i ülésükön elhatározták: mielőbb összeírják az iskolaköteles tanoncokat, és kiválasztják a legoptimálisabb helyiséget, hogy február elején megkezdhessék az oktatást.⁶⁷ A január 27-én tartott megbeszélésen már körvonalazódott a megindítandó iskola képe. Az összeírások alapján módosították az eredeti elképzelést, amely szerint három helyen kellett volna megkezdeni a tanítást. Egyrészt takarékosági okokból, másrészt azért, mert az összeírt 173 tanonc 2/3 része a belvárosban lakott, a bizottság úgy döntött, hogy egy épületben, a belvárosi református elemi fiúiskolában nyitják meg a tanonciskolát, ehhez három tantermet igényelnek a református egyháztanácstól. Az előzetes fölmérések alapján három osztály szervezését határozták el, a kezdők részére előkészítő, az „előrehaladottabbak” számára az I. és a „felszabaduláshoz közel álló növendékek számára” a II. osztályt kívánták létrehozni. Az iskola igazgatójává Kemény Lajos evangélikus lelkészt, az osztályok tanítóivá Fehér Lajos r. kath. és Bóna János ref. tanítót választották. A rajztanítással ideiglenesen, míg a vallás- és közoktatásügyi miniszter ki nem nevez végleges rajztanárt, Halász Árpád polgári leányiskolai tanárt bízták meg. Meghatározták a tanítás idejét is, eszerint az órákat akkor kell tartani, amikor a tanoncok „az otthon végzett munka által még nincsenek egészen kimerítve”, ezért úgy döntöttek, hogy májustól júniusig 6-tól 8-ig, szeptembertől áprilisig 5-től 7-ig hetenként kétszer, szerdán és szombaton délután tartják az órákat. A rajzórák vasárnap délelőtt 10-től 12-ig, illetve délután 2-től 3-ig lesznek megtartva. Döntés született arról is, hogy az iskolát február 7-én fogják megnyitni.⁶⁸

Dr. Borotvás Dezső, a tanonciskolai bizottság alelnöke minderről, mint elfogadott, kész ténnyről tájékoztatta másnap, január 28-án a polgármestert.⁶⁹ A városi képviselőtestület február 3-i ülésén jóváhagyta ugyan a tanonciskolai bizottság tevékenységét, de továbbra is síkraszállt amellett, hogy az iskolát három helyen nyissák meg.⁷⁰ Egyrészt ez a tény, másrészt az, hogy a református egyháztanács késett a tantermek átadásával kapcsolatos döntésével, azt eredményezte, hogy az iskolát az eredetileg tervezett időpontban, február 7-én nem lehetett megnyitni. Erre csak február 17-én délután 4 órakor kerülhetett sor, miután a városi képviselő-testület elvileg hozzájárult ahhoz, hogy az iskola egy helyen, a belvárosi ref. fiúiskolában legyen elhelyezve.⁷¹

Dr. Borotvás Dezső 1883. február 20-án számolt be a városi közgyűlésnek az iskola megnyitásáról és a beiratkozásokról. Jelentéséből tudhatjuk meg, hogy az előzetesen összeírt 174 tanoncból a kijelölt napokon mindössze 126 iratkozott be, rajtuk kívül 24 olyan, akik nem szerepeltek az összeírásban, így az iskola induló létszáma 150 fő volt. A tanoncokat képzettségük alapján sorolták osztályokba: az előkészítőbe 60, az elsőbe 58, a másodikba 32 tanuló került. A jelentésből értesülhetünk arról is,

⁶⁵ M.V.L. V. B. 190. g. A Makói Iparostanonc-iskolai Bizottság iratai. Jegyzőkönyvek. (a-továbbiakban MITB. jkv.) 1882. október 22.

⁶⁶ Kgy. jkv. 240/1882.

⁶⁷ MITB. jkv. 1883. január 15. 1---3.

⁶⁸ Ugyanott, 1883. január 27. 4---8.

⁶⁹ Polg. hiv. iratai. II. 512/1882.

⁷⁰ MITB. jkv. 1883. február 11. 9---14.

⁷¹ Ugyanott. Az iskola egy helyen való elhelyezését határozatban csak március 12-én mondta ki a képviselő-testület. Lásd: Kgy. jkv. 59/1883.

hogy a február 9-án meghalt Fehér Lajos helyett Nagy Gábor ref. tanítót választották be az iskola tantestületébe.⁷²

A tanítás a megfelelő előkészületek után ténylegesen február 21-én kezdődött meg úgy, hogy az órákat szerdáról és szombatról hétfőre és csütörtökre tették át, mert az iparosok üzleti érdekből nem voltak hajlandók elengedni tanoncaikat szombaton az iskolába.

Szinte egész évben folyt a beiratkozás, március közepére már 179 tanuló járt többé-kevésbé rendszeresen az iskolába.⁷³

Kemény Lajos igazgató jelentéséből tudjuk azt is, hogy a tanulók előképzettsége elképesztően hiányos volt. Az előkészítő osztály 1/3 része soha sem járt iskolába, írni-olvasni nem tudott, másik harmada pedig csak akkor kezdett betűzve olvasni. Ez tette szükségessé, hogy az előkészítőt két részre, kezdőkre és haladókra bontsák.⁷⁴ A másik két osztály színvonala sem ütötte meg a mértéket. Mindez óriási terhet rótt a tanárookra, és hatalmas áldozatot követelt tőlük, hogy ezzel a gyerekanyaggal minimális eredményt tudjanak elérni.

A tanítás az „Iparos tanulók iskolai szervezete” c. rendelet alapján⁷⁵ kialakított ideiglenes tanterv alapján folyt, amelyet a tanonciskolai bizottság március 14-én csak úgy fogadott el, hogy a következő tanévre át kell dolgozni. Az osztályok órabeosztása és órarendje az alábbiak szerint alakult⁷⁶:

Nap	Óra	Előkészítő		I.	II.
		kezdő	haladó		
Hétfő	5—6	írva olvasás		számtan	számtan
	6—7		olvasás	fogalmazás	fogalmazás
Csütörtök	5—6	számtan		mértan	mértan
	6—7	írás		olvasás	olvasás
Vasárnap	9—11				rajz
	11—12	rajz			
	2—1/2 4			rajz	

A tanítás óraszama — általunk ismeretlen okok miatt — nem érte el a rendtartásban foglaltakat. Az heti 4 óra elméleti és 3 óra rajztanítást írt elő.⁷⁷ Ezzel szemben a makói iskola tantervében az előkészítő osztályban 1, az I-ben 1,5, a másodikban 2 órát találunk. Valószínűleg ennek az lehetett az oka, hogy a rajztanítást ideiglenesen végző Halász Árpád — megfelelő fizetség nélkül — nem volt hajlandó több időt erre fordítani.⁷⁸

⁷² Polg. hiv. iratai II. 512/1882.

⁷³ MITB. jkv. 1883. március 14. 15.

⁷⁴ Ugyanott

⁷⁵ M.R.T. 1883. 1108—1121.

⁷⁶ MITB. jkv. 1883. március 14. 16. A táblázat — kis módosítással — Mendei Árpád én. 30. oldaláról való.

⁷⁷ M.R.T. 1883. 1123.

⁷⁸ Vö. A makói államilag segélyezett községi iparos-iskola értesítője az 1883—84-iki tanévről. Közvetteszi Kemény Lajos igazgató. Makó 1884. (a továbbiakban: Értesítő 1883/84)

A tanítás anyaga a legalapvetőbb elemi ismereteket tartalmazta. Ez eleve következett az 1882. augusztus 16-án kiadott miniszteri rendeletből („A tanítás célja: Az olyan iparos tanulóknak, kik az elemi iskolákban, vagy semmit vagy igen keveset tanultak, az írás, olvasás, számvetés és rajzolás elemeibe való bevezetése”.⁷⁹) de következett a tényleges helyzetből is: a tantestület nem is táplálhatott nagy reményeket az oktatás színvonalával kapcsolatban. Mégis — és ez országosan is igaz — óriási eredményt jelentett ez a kis lépés, hiszen idáig a tanoncok többsége még ezeket az alapvető ismereteket (írás, olvasás, számolás) sem szerezhette meg. Az ország műveltségi színvonalának emelkedése ugyanis ettől függött: az analfabétizmus felszámolásától. A tanterv követelményrendszere tehát nem jelentett igénytelenséget, sőt, éppen ellenkezőleg, egy új igényszint megjelenését mutatta.⁸⁰

A tanítás beindítása nem volt gondtól mentes. Legnagyobb problémát a szakszerű rajztanítás megoldatlansága jelentette, mivel az állást ideiglenesen betöltő Halász Árpád ideje hiányában nem tudta teljes értékűen ellátni a munkát. Ez készítette Posonyi Ferenc polgármestert arra, hogy 1883. március 27-én levélben kérje Trefort minisztertől, hogy a tanonciskola léteéhez elengedhetetlenül szükséges rajztanári állás rendszeresítéséhez a kellő pénzt bocsássa a város rendelkezésére.⁸¹ Trefort a kérelmet szűkös anyagi lehetőségeire hivatkozva elutasította⁸², ezért a rajztanítás gondja továbbra sem oldódott meg. Ugyancsak nehézséget okozott, hogy az iskola nem tudta biztosítani a szegényebb tanoncok számára a tankönyveket, író- és rajzszerkeket, ahogyan azt a tanonciskolai szervezet előírta.⁸³ Megfelelő keret hiányában csupán olvasókönyvet tudtak adni a rászorulóknak.⁸⁴ Vissza-visszatérő problémát jelentett a hiányzások mértéke is, amely tavaszra, a jó idő beköszöntével annyira megsaporodott, hogy már-már a tanítást veszélyeztette. Az iparostanonc-iskolai bizottságnak a városi képviselőket kellett kérnie erélyes intézkedések megtételére.⁸⁵ Az iskola anyagi állapota sem volt megfelelő. A város megszavazott ugyan a költségekre 610 forintot, de mindez nem fedezte a beinduló iskola valódi szükségleteit. Joggal panaszkodhatott ezért Kemény Lajos igazgató március 14-én: „...a polgári fiúiskola szívességéből — s a magunk zsebébe nyúlva — taníthatott csak eddig a tantestület.”⁸⁶ Az iskola vezetése ezért a költségek fedezésére államszegélyért folyamodott Trefort miniszterhez, aki előbb elutasította a kérést, de végül is május 30-án Lonovics József Csanád megyei főispán közbenjárására 200 forintot bocsátott az iskola rendelkezésére.⁸⁷ A pénz azonban csak július 5-én érkezett meg Makóra, így azt a július 1-én zárult tanévben már nem lehetett fölhasználni.⁸⁸

Az első tanévet nem lehet teljes értékűnek tekinteni, hiszen a tanítás mindössze 4 és fél hónapig tartott. A rövid időre való tekintettel a tanulók nem kaptak osztályzatot, nyilvános vizsgát sem tartottak.⁸⁹ Lényegében ez a „csonka-tanév” a kísérletezés jegyében telt el: a tantestület és az iparostanonc-iskolai bizottság tagjai azt a formát munkálták ki, amellyel a szeptemberben induló következő, teljes tanévet be lehet indítani.

⁷⁹ Lásd: M.R.T. 1883 1108

⁸⁰ A tanterv szövegét lásd: MITB. jkv. 1883. március 14. melléklet.

⁸¹ Polg. hiv. iratai II. 512/1882

⁸² Ugyanott

⁸³ Lásd: M.R.T. 1883 1134

⁸⁴ MITB. jkv. 1883. május 24. 18.

⁸⁵ Ugyanott, 22.

⁸⁶ Lásd: Mendei Árpád é. 32.

⁸⁷ MITB. jkv. 1883. május 24., Polg. hiv. iratai. II. 512/1882.

⁸⁸ Ugyanott

⁸⁹ MITB. jkv. 1883. december 6. 47.

A tanév tapasztalatait összegző Kemény Lajos igazgató jelentéséből tudjuk, hogy az év folyamán összesen 190 tanuló iratkozott be, ebből 182 többé-kevésbé rendszeresen látogatva az órákat, befejezte a tanévet. A tanulmányi állapotról — vizsgák híján — nem alkothatunk képet, de fontos kiemelni, hogy a legjobb öt tanulót pénzjutalomban részesítették, ezzel kívánták ösztönözni eredményesebb tanulmányi munkára a tanoncokat.⁹⁰ Az év végi jutalmazás ettől kezdve rendszeressé vált.

Az 1883/84-es tanévet már az előző év tapasztalatait is fölhasználva lényegesen szervezettebben indították be. A legfontosabb változást az jelentette, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1882. augusztus 16-án kiadott „Iparos tanonciskolai szervezet” alapján⁹¹ elkészítették a makói iskola rendtartását, amelyet a tanonciskolai bizottság 1883. szeptember 2-i ülésén fogadott el.⁹² Kiadása nagyon fontos volt, mert „hiánya már sok hátramaradást szült az iparos tanoncok iskoláztatásában”.⁹³ Mivel évekig ez szabályozta az iskola munkáját, és ezáltal fontos oktatástörténeti adalék, indokoltnak látjuk a leglényegesebb megállapításait vázlatosan közölni:

1. §. Az iskola irányítója az ipartanodai bizottság.
3. §. A tanítás heti két munkanapon 4 órában folyik, ezen kívül vasárnap nappal 3 óra rajz.
4. §. Minden mesternek be kell jelenteni tanoncait.
5. §. A 12. év alatti gyerekeknek mindennap iskolába kell járniuk, tanoncnak őket felfogadni nem szabad.
6. §. Az iskolába soha nem járt gyerekeket csak az ipartanodai bizottság jóváhagyásával lehet felfogadni.
7. §. A 4., 5. és 6. § ellen vétő mester 2-től 10 forintig terjedő büntetésre ítéltető.
8. §. A felfogadott tanonc 3 évig iparos iskolába köteles járni.
9. §. Az iskolába járás alól a mester nem tarthatja vissza tanoncát, sőt tanulását, otthoni feladatainak elvégzését sem akadályozhatja. Ellenkező esetben megbírságot kéri.
10. §. „Minden, bármely ipart tanuló növendék, köznéven iparos inas, a népiskolai ismétlő iskolázás helyett egész tanonczai vagy is iparos inasi ideje alatt tartozik az iparos tanulók számára külön szervezett iskolába járni és tanulni.”
12. §. A fölszerelést (könyv, rajzlap, toll) a szülőnek kell beszerezni.
- 13—14. §. Hiányozni nem lehet, csak betegség, vagy közvetlen hozzátartozó halála esetén.
15. §. Ha valaki 1/4 órát késik, már igazolatlan az óra. Minden indokolatlan mulasztás 20 forint, ötszöri ismétlés után 40 forint bírságot von maga után.
16. §. 20 nap mulasztás után osztályt kell ismételni.
17. §. A tanonc az iskolában és az utcán tisztán jelenjen meg és illedelmesen viselkedjék.
19. §. Év végén kötelező a záróvizsga.
20. §. Fegyelmi eljárás alá esik:
 - a) pontatlan megjelenés
 - b) tanulmányi hanyagság, órai mulasztás
 - c) tanítók iránti sértés, tiszteletlenség
 - d) „egymásnak bántása, sértése, megkárosítása”, a tanítás zavarása

⁹⁰ Ugyanott.

⁹¹ Lásd: M.R.T. 1883. 1121—1134.

⁹² MITB. jkv. 1883. szeptember 2. 28.

⁹³ Ugyanott.

- e) a taneszközök rongálása
az iskolában és azon kívül elkövetett „illetlen viselet, pajkosság, láрма, rakonczátlanság”
 - g) illetlen beszéd, erkölcsi kihágás
21. §. A fenyítés nemei:
- a) „a tanító általi megintés, dorgálás, esetleg a padból való kiállítás”
 - b) az igazgató általi „megdorgálás” a tanító testület és az osztály előtt
 - c) írásos megróvás
 - d) az ipartanodai bizottság elé idézés
 - e) a kár megtérítése
 - f) „nagyobb vagy ismételt erkölcstelenség, makacs, megátalkodott hazugság, gonosz indulatú testi sértés, vagy másoknak rosszra, gonoszra buzdítása esetén” testi fenyítés
 - g) meg nem javulás esetén a bizonyítvány ki nem adása
 - h) büntény esetén „a polgári hatóság intézkedése foganatosíttatik.”⁹⁴

A rendtartás lényegében az iskolai élet minden területét szabályozta, a gyakorlatba való átültetése azonban hosszú időt vett igénybe. A tanonciskolai bizottság és a tantestület igyekezett minden döntésénél e szabályzatot szem előtt tartani. Már az év beindulása előtt a rendtartás 13. §-a értelmében határozat született arról, hogy bevezetik az ún. „ellenőrző könyvecskéket”, melyekkel a bizottság az oktatást veszélyeztető és már az előző évben is tapasztalt hiányzásoknak kívánta elejét venni.⁹⁵

Az előző évhez képest a tantervet és az akkor elfogadott tankönyvet nem, ellenben az órabeosztást lényegesen módosították azzal, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter szabályzatának és az iskola új rendtartásának megfelelően a rajztanítás óraszámát háromra emelték.⁹⁶ Mindez nem jelentette, hogy a rajzoktatás kérdése megoldódott, hiszen még a tanév indulásakor sem volt rendezve az állandó rajztanári állás betöltésének kérdése. Az ipartanodai bizottság elnöke, Posonyi Eckhardt Oszkár szeptember 9-én kelt levelében ismét a polgármestert kérte föl az álláshoz szükséges 800 forint államsegély kieszközlésére.⁹⁷ A tanév indulásakor pedig — a miniszteri döntés megérkezéséig — újból Halász Árpádot bízták meg a rajztanítással.⁹⁸ Halász azonban szeptember 25-én megszorodott teendőire és megromlott egészségi állapotára hivatkozva lemondott a tisztségről, ezért az ipartanodai bizottság úgy döntött, hogy — míg állandó rajztanár nem lesz — két ideiglenes tanárt bíz meg a megszorodott rajzórák ellátására. A tanoncokat ezért két csoportba sorolták, a kezdő csoportba az előkészítő osztály tanulóit és az első osztályból azokat osztották be, akik alig vagy egyáltalán nem tudtak rajzolni. Ezek óráinak megtartásával Nagy Gábort, az előkészítő osztály tanítóját bízták meg. A haladó csoportba Farkas János polg. fiúiskolai tanár irányítása alá a II. osztály tanulóit kerültek és az elsőből azok, „kik szakjuknál fogva szakoktatást igényelnek, milyenek az építészek, asztalosok, ácsok stb. vagy a felszabaduláshoz közel állottak.”⁹⁹ A rajzórák vasárnaponként 9 és 12 óra között voltak.

Az iskolai év beindításához és a hatékonyabb oktatómunkához elengedhetetlenül szükséges legalapvetőbb eszközöket is ekkor vásárolták meg; az előző tanévben

⁹⁴ Ugyanott.

⁹⁵ Ugyanott, 30.

⁹⁶ Vö. M.R.T. 1883. 1123., MITB. jkv. 1883. szeptember 2. 28. Értesítő 1883/84. 5.

⁹⁷ Polg. hiv. iratai II. 512/1882.

⁹⁸ MITB. jkv. 1883. szeptember 9. 36.

⁹⁹ Ugyanott, 1883. október 7. 44. Vö. A makói államilag segélyezett községi iparos-iskola értesítője az 1884—85-iki tanévről. Közzéteszi Szundy Károly ideigl. igazgató. Makó, 1885. 4.

ezek még hiányoztak. Az iskola (és a város) szűkös anyagi helyzetét mutatja, hogy a költségvetésben csak minimális mennyiségű tanszer vételét (taneszköztartó szekrény, 1 fali tábla, két körző, egy szögmérő, 100 db olvasókönyv a szegény tanulók számára, rajzminták, stb.) tüntették föl. De már ez a minimális kiadás is annyira kimerítette a rendelkezésre álló anyagi eszközöket, hogy a tanítók fizetésére az előző évi államsegélyt kellett igénybe venni, s az újabb költségek fedezése ügyében ismét a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz kellett folyamodni.¹⁰⁰

A második, immáron teljes tanév 1883. szeptember 2-án indult meg a beiratkozásokkal. A tanonciskolai bizottság időben közhírré tette ugyan a beiratás napjait, mégis szeptember 9-ig csak 36 tanonc iratkozott be¹⁰¹, mindez világosan jelezte a maki iparosoknak a tanonciskolai oktatással szemben megnyilvánuló közömbösségét, sőt, néha ellenségességét is. A tanítás ilyen előzményekkel ezért csak szeptember 15-én indult meg, s mint az előző évben, ekkor is állandó volt a létszámingadozás: december elején 130, a tanév végére már 150 tanonc járt az iskolába.¹⁰²

Gondot okozott az is, hogy a rajztanítás — a tanári állás betöltése körüli bonyodalmak miatt — csak a tanév megindulása után egy hónappal, október 14-én kezdődhetett el.¹⁰³ A tantestület mindennek ellenére igyekezett nagyon komolyan venni nehéz hivatását. Munkájuk eredményességét két dolog nehezítette a fentebb már említett szűkös anyagi helyzeten túl. Egyrészt a tanulók fegyelmi helyzete, amely ugyan az iskolában „tűrhető” volt, de — ahogy Kemény Lajos igazgató jelentette — „az iskolán kívül a tanoncok rakoncátlanok oly méreteket ölt, — melyeket intézkedés nélkül hagyni nem lehet.”¹⁰⁴ Másrészt a hiányzások magas száma jelentett állandó problémát, hiszen az egy főre eső több mint 13 órás hiányzás a tanoncok oktatására szolgáló időt, ami eredendően is minimális volt, még tovább szűkítette.

Valószínűleg ezek lehettek az okai annak, hogy az év folyamán „A tanulásban való előmenetel nem számítva ide a rajzot, mely szorgalommal és előszeretettel s szép haladással gyakoroltatott, általában nem volt teljesen kielégítő.”¹⁰⁵ De nem magyarázható csupán az előbbiekkal az eredménytelenség, Kemény Lajos az okok gyökerét is megfogalmazta: „Iparosaink, úgy látszik — nem fogták fel kellő komolysággal ez iskola áldásos voltát és szükségét, könnyen vették a kötelesség mulasztást, s vagy visszatartották az óráktól egészen, vagy igen elkésztetten bocsátották fel tanonczaikat, a hatóság pedig nem alkalmazta a kellő szigorot.”¹⁰⁶

Az 1884. június 29-én vizsgával záruló tanév mindennek ellenére óriási eredménnyel járt, hiszen bizonyította: ez az iskolatípus megállja a helyét, (ezt az 1884. május 18-án kiadott XVII. törvénycikk — az új ipartörvény — 80. §-a is szentesítette)¹⁰⁷ s ha csak kis mértékben is, de hozzájárul az iparostanoncok műveltségi szintjének emeléséhez. Az általánosítható tapasztalatok már az elkövetkező évek munkájának hatékonyabbá tételét szolgálták.

¹⁰⁰ Polg. hiv. iratai II. 512/1882.

¹⁰¹ MITB. jkv. 1883. szeptember 9. 39.

¹⁰² Ugyanott, 1883. december 8. 48. és Értesítő 1883/84. 13.

¹⁰³ Ugyanott, 1883. október 7. 44.

¹⁰⁴ Ugyanott, 1883. december 8. 48.

¹⁰⁵ Értesítő 1883/84. 5.

¹⁰⁶ Ugyanott

¹⁰⁷ Lásd: Magyar törvénytár 1884—1886. évi törvénycikkek. Bp. 1897. 74—75., vö. M. R. T. 1884. Bp. 1884 1528—1529.

IRODALOM

- Áfra Nagy János* (szerk.)
1944 A magyar iparosnevelés időszerű kérdései. Budapest
- Berend T. Iván—Szuhay Miklós*
1973 A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848—1944. Budapest
- Berend T. Iván—Ránki György*
1979 Az ipari forradalom sajátos közép-kelet-európai típusa. In: Gazdasági elmaradottság, kiutak és kudarcok a XIX. századi Európában. Szerk. Berend T. Iván és Ránki György. Budapest
- Láng Lajos*
1886 A népoktatás hazánkban 1869—1884. Budapest
- Kovács Endre* (főszerk.)
1979 Magyarország története 1848—1890. 1—2. kötet. Budapest
- Mendei Árpád*
én. Az állami szakmunkásképzés kezdete Makón 1882—1885. Hn.
- Szterényi József*
1897 Az iparoktatás Magyarországon. Budapest
- Vig Albert*
1932 Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben, különösen 1867 óta. Budapest
- Vincze Frigyes*
1937 Szakoktatásunk múltja és jelene. A mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi szakoktatás fejlődése 1750-től napjainkig. Budapest

Die Anfänge des organisierten Unterrichts der Handwerkergelesen in Makó (1856—1884)

Attila Marosvári

Gemäss den wachsenden Anforderungen musste es in Ungarn von der Mitte des 19. Jahrhunderts versucht werden, die Bedingungen des organisierten Unterrichts der Handwerkergelesen, als die wichtigsten Komponente der nationalen Industrieförderung herzustellen. Die praktische Anwendung der Ergebnisse der bürgerlichen Revolution 1848, und vielmehr der Gewerbeordnung von 1872 wurde durch das Bildungsniveau der Gewerbearbeiter wesentlich beeinflusst. Deshalb ist es zur Grundbedingung geworden, den Unterricht der Handwerkergelesen zu sichern. Nach längeren Versuchen und der Erprobung mehrerer Konzeptionen könnte zuletzt Anfang der 1880-er Jahre ein System ausgebildet werden, das für eine längere Zeit, praktisch bis zum Jahre 1949 den Unterricht der Handwerkergelesen bestimmte.

Im Aufsatz wird die Zeitspanne 1846—1884, d. h. der Prozess zu einem organisierten Bildungssystem in Makó behandelt. Der Verfasser hatte die Absicht, als Grundlage seiner Untersuchung die zur Zeit geltenden und den Unterricht bestimmenden Verordnungen und Gesetze auszuwerten. Dieser Analyse folgt später die eingehende Untersuchung der praktischen Anwendung dieser Verordnungen in Makó.

Als Ergebnis können drei Phasen der Herausbildung des Unterrichts aufgezeigt werden:

1. Die erste Phase ist der Sonntagsunterricht, der in den Jahren von 1846 bis 1868 (in Makó 1856—1874) als erster institutionelle Rahmen für die Erhöhung des Bildungsniveaus der Gesellen herstellte. Die zwei Unterrichtsstunden in der Woche waren aber zu wenig, positives Ergebnis erreichen zu können. Deshalb wurde dieses System im Sinne des Volksschulgesetzes von 1868 durch

2. den Repetitionsunterricht abgelöst. Dies bestimmte dann die Bildung der Gesellen von 1868 bis 1884 (in Makó von 1874 bis zum Frühjahr 1883). Diese Form mit mehreren Wochenstunden (im Winter 5, im Sommer 2) konnte schon mit grösserer Wirkung die Vertiefung und Vermehrung des Lehrstoffs der Volksschulen ermöglichen. Als besonderer Fehler dieses Systems muss aber erwähnt werden, dass der für die Gesellen äusserst wichtige Zeichnenunterricht durchaus nicht gelöst wurde. Diese Unvollständigkeit wurde durch

3. den Schulunterricht der Handwerkergelesen beseitigt, der nach einer Gesetzbestimmung 1884 (in Makó dem Gesetz vorangegangen im Frühlin 1883) eingeführt wurde. Dieses System des Unterrichts, das die Erwerbung der Grundkenntnisse mit dem Zeichnenunterricht verknüpfen konnte, wurde in einigen Jahren in dem ganzen Land aufgenommen. Die Schranke, die in diesem System nicht beseitigt werden konnte, folgt aus der Konzeption: der Gewerbeunterricht ermöglichte allein das Erlernen der theoretischen Kenntnisse. Die Aneignung des eigentlichen Handwerkes blieb weiter

unorganisiert, und passierte in den Werkstätten der Meister. Trotzdem kann diese Organisation für wichtig gehalten werden: in diesem Rahmen wurden schon die Bedingungen gegeben, im Dienste der weiteren Entwicklung in einem gesonderten Unterricht die Fachstudien (wie zB. das Fachzeichnen) einführen zu können.

Die Untersuchung eines konkreten Beispiels des Systems der Gewerbebildung in Makó weist die Schwierigkeiten und Widersprüche eindeutig auf, aber jedoch muss es festgestellt werden, dass diese Art des Unterrichts, wie es die kommenden Jahre bezeugen, in Vergleich mit den früheren die Bildung der Gesellen mit Erfolg sichern konnte.